

Reinterpretacions i reelaboracions de la tradició en alguns exemples del *Llibre de meravelles* de Ramon Llull

Xavier Bonillo Hoyos

Universitat Oberta de Catalunya

xavierbonillo@yahoo.es

I

El segle XIII ha estat assenyalat per un bon nombre d'estudiosos com el període de màxima expressió i difusió de l'exemple medieval, entre altres raons per l'interès dels ordes mendicants a usar-los en la predicació. A partir de l'evolució del gènere des de la tradició clàssica, l'exemple medieval fou concebut com una eina retòrica de persuasió de gran capacitat suggestiva, normalment inserida en els sermons, la finalitat del qual era fer més accessible la doctrina als llecs. La sermonística, però, no en va ser l'àmbit d'ús exclusiu, ja que també es podien trobar exemples en reculls *ad hoc* per a predicadors i en textos de tota mena, com ara enciclopèdies, tractats, novel·les, etc.¹

El mallorquí Ramon Llull, com molts dels seus contemporanis, va emprar els exemples en diversos passatges de les seves obres bàsicament amb la mateixa finalitat: la d'apropar la doctrina al lector i, a la fi, aconseguir-ne la conversió. Tanmateix, en el moment de confecció del *Llibre de meravelles*, a finals del segle XIII, Llull no s'havia fet cap plantejament teòric sobre els exemples. De fet en aquesta novel·la els conceptes d'*exemple* i de *semblança*

Rebut el 5 de gener de 2016. Acceptat el 3 de juny de 2016, doi:10.3306/STUDIALULLIANA.111.03

¹ Vegeu la bibliografia sobre exemples recollida a la llista final, com Le Goff 1985, Lecoy 1886, Schmitt 1985, THEMA o Welter 1973.

són sinònims, cosa que no era estranya en altres autors medievals, encara que la preceptiva de la retòrica clàssica els distingia clarament. Cal esperar fins a l'any 1295 per trobar una referència teòrica del beat a la literatura exemplar, quan en la introducció de l'Arbre exemplifical de l'*Arbre de ciència* assenyala que els exemples que ofereix per enriquir la matèria dels arbres anteriors es divideixen en dos grups: «racontaments» i «proverbis» (OE I: 799).

Per trobar un intent de teorització més elaborada dels exemples, s'ha d'arribar a la *Rhetorica nova*, escrita l'any 1301. En aquesta obra Llull va descriure les funcions que, en el seu entrellat filosòfic, tenien els exemples. En primer lloc, i de manera clarament subsidiària, apuntava que els exemples feien part de l'*exordium* com un element de reforç de la *captatio benevolentiae* (TORL I: 62-63). En segon lloc, la funció principal dels exemples era embellir el discurs. De fet, els exemples eren el quart dels set mitjans per a fer-ho (al costat de les belles paraules, els principis bells, les comparacions belles, els bells ornaments, els dictats bells i els proverbis bells) i s'organitzaven segons uns criteris d'ordenació explícits: exemples de les coses naturals (espirituals i corporals) i exemples dels fets morals (virtuts i vicis). Aquesta jerarquització i exemplaritat de tota la realitat material i espiritual era possible gràcies a la relació analògica que mantenien entre si aquestes entitats, segons la metafísica artística (TORL I: 68-69).

A més a més, en la *Rhetorica nova* Llull va establir tres categories diferents d'exemples. En primer lloc, hi havia els exemples basats en analogies comprensibles per mitjà de l'Art (com els exemples que establien comparacions entre les qualitats pròpies i apropiades dels elements naturals). En segon lloc, els exemples en forma de semblances, que proposaven analogies a partir de conceptes i nocions del món natural o que s'ocupaven de conceptes morals (sovint partint de l'oposició entre un vici i una virtut). I, en tercer lloc, hi havia els exemples estrictament narratius (TORL I: 69-70).

Per tal de descriure la disposició i l'ús d'aquesta matèria exemplar, gran part de la meua recerca s'ha dedicat a la catalogació, contextualització i anàlisi del corpus exemplar lul·lià. El fruit més immediat d'aquests anys d'investigació és el Catàleg d'Exemples Lul·lians (CEL). Per a l'elaboració del CEL, s'han tingut en compte les obres més significatives de les 265 conservades de Llull. A fi que la tria fos adequada, s'ha volgut abastar tots els períodes, els estils i les llengües representatius de l'opus lul·lià, de manera que, com a mínim, s'ha estudiat una obra de cada període evolutiu del pensament de Llull, per bé que s'han prioritzat sobre manera les obres de caràcter més popular, escrites en vulgar i amb una finalitat més clarament literària. En tot

cas, s'han tingut en compte els principals tractats homilètics tant en llatí com en català i, lògicament, les produccions més significatives del mallorquí. Les obres que formen part del CEL en la versió Bonillo 2015 són les següents: *Llibre de contemplació en Déu* (1273-1274?; 1.019 exemples), *Doctrina pueril* (1274-1276; 25 exemples), *Llibre contra Anticrist* (1274-1276?; 2 exemples), *Llibre del gentil e dels tres savis* (1274-1276?; 2 exemples), *Començaments de medicina* (1274-1283; 36 exemples), *Romanç d'Evast e Blanquerna* (1276-1283; 142 exemples), *Llibre dels àngels* (1276-1283?; 17 exemples), *Llibre de meravelles* (1287-1289; 520 exemples), *Llibre de santa Maria* (1290-1292?; 131 exemples), *Arbre de ciència* (29/9/1295-1/4/1296; 360 exemples), *Arbre de filosofia d'amor* (10/1298; 8 exemples), *Llibre de l'és de Déu* (9/1300; 1 exemple), *Llibre de coneixença de Déu* (10/1300; 2 exemples), *Llibre de Déu* (12/1300; 13 exemples), *Rhetorica nova* (9/1301; 39 exemples), *Liber natalis pueri parvuli Christi Jesu* (1/1311; 3 exemples), *Liber disputationis Petri et Raimundi* (10/1311; 2 exemples), *Liber de virtutibus et peccatis sive Ars major praedicationis* (1/1313; 201 exemples) i *Liber de civitate mundi* (5/1314; 9 exemples).² En total han estat catalogats 2.532 exemples.

El fet d'haver establert, delimitat, ubicat i contextualitzat els exemples de les obres de l'autor mallorquí hauria de permetre confirmar, de manera pràctica i a partir d'una casuística concreta, els processos creatius de la literatura alternativa del beat i, a continuació, els modes d'adaptació i/o refosa dels materials literaris emprats, amb independència del fet que es tracti de continguts originals o de tradicionals. De fet, una part de la meua tesi doctoral va consistir en l'enumeració i en l'anàlisi (formal i conceptual) dels exemples continguts al *Llibre de meravelles*.³ En aquest estudi, vaig provar de relacionar cada exemple amb la doctrina que il·lustrava, oferir-ne una interpretació simbòlica i, a continuació, justificar les raons a partir de les quals s'establí un lligam analògic entre la doctrina i l'exemple. Fet això, vaig intentar de resseguir les

² A més, han estat consultades altres obres en les quals no s'ha trobat cap exemple; són les següents: *Lògica nova*, *Llibre dels articles de la fe*, *Llibre què deu hom creure de Déu*, *Tractat d'astronomia* i *Llibre d'orde de cavalleria* (del qual convé tenir en compte el motiu del cavaller perdut al bosc, per les seves immediates implicacions amb la narrativa medieval). Per a més informació sobre el CEL i més bibliografia sobre la literatura exemplar catalana medieval, cf. *Exempla Lulliana* i Bonillo 2015.

³ Per a propostes de definició de l'*exemplum* lul·lià, cf. Arbona 1976: 59 i Hauf 2002: 306 i 310. Per als *exempla* del *Llibre de les bèsties*, cf. Taylor 1995, Grimalt 2002, Yacine 2008, Maulu 2013 i Llinarès 1964: 165-175. Per a la tipologia dels animals del *Llibre de meravelles*, cf. Martín 1996: 120-143. Per a les diferències de l'exemple lul·lià amb l'apologètic, cf. Martín 2003: 29, n. 9. Per a la influència oriental en els exemples lul·lians, cf. Gayà 1979b. Per al primer llibre del *Llibre de meravelles*, cf. Ysern 1999. Per als exemples de l'*Arbre de ciència*, cf. Pring-Mill 1991: 307-318; Cabré, Ortín i Pujol 1988 i Hauf 2002.

hipotètiques fonts d'aquests exemples,⁴ tot i ser plenament conscient de la dificultat que planteja la recerca de fonts en l'obra de Llull, tant pel seu rebuig a les demostracions per autoritat com per l'eclecticisme i l'abast de la seva obra. De tota manera, convé no perdre de vista que Llull és un autor medieval i, com a tal, necessàriament treballava amb la tradició.

Tenint en compte això, vaig considerar útil i pertinent la possibilitat de fer un estudi comparatiu entre els exemples que havia catalogat del *Llibre de meravelles* i un ventall significatiu d'obres que poguessin tenir a priori algun punt de contacte amb Llull, en general, i amb el *Llibre de meravelles*, en particular. En primer lloc vaig consultar la Bíblia. En acabat, alguns tractats teològics i exegetics i alguns dels principals reculls d'exemples (com la *Disciplina clericalis* de Pere Alfons, els *Dialogus miraculorum* (1219-1222) de Cesari d'Heisterbach, els *Sermones ad status* i els *Sermones communes* (entre el 1228 i el 1240) de Jaume de Vitry, el *Liber exemplorum ad usum praedicatorum* (aproximadament de 1275) d'Esteve de Borbó o els exemples compilats a l'*Speculum historiale* (1244-1264) de Vicent de Beauvais. A més, tenint en compte que el *Calila e Dimna* és una font directa del llibre setè (de les bèsties) del *Llibre de meravelles*, vaig examinar altres obres similars (com el *Sendebâr*, els *Set savis de Roma*, el *Llibre de Sidrac* o el *Barlaam i Josafat*). Per acabar, vaig consultar obres de referència de la literatura romànica d'entreteniment del moment, com ara el *Tristany* i el *Lancelot en prosa* i algunes mostres de lírica occitana.

Els resultats d'aquesta operació van ser realment modestos. Però la tasca no va ser del tot infructuosa, ja que en alguns d'aquests exemples la presència d'una possible font va ajudar a interpretar-los millor i, sobretot, va permetre d'apreciar amb facilitat, i d'una manera il·lustrativa, les diferents versions d'alguns exemples dins de l'opus lul·lià i els procediments lul·lians de reelaboració literària i d'adaptació a la metodologia artística dels materials manllevats de la tradició.

⁴ Pel que fa a les fonts dels exemples del *Llibre de meravelles*, en general no ha estat un tema gaire estudiat. Hi ha algunes referències interessants en les edicions de la novel·la de Salvador Galmés (*LDMIV*: 321-322), d'Anthony Bonner (*OS* II: 25, n. 5, 54, n. 43, 61, n. 49, 65, n. 58 i 66, n. 60) i NEORL X i XIII, treballs més exhaustius sobre el *Llibre de les bèsties* (Llinarès 1964 i Grimalt 2002) i altres estudis de detall (Ysern 1999, Artigas 2007-2008, Badia 2004 i 2012, Domínguez 2007, i Bonillo 2004 i 2008).

II

Segons Martí de Riquer, els exemples del *Llibre de meravelles* constitueixen la part més característica de la novel·la. Afirmar que sovint es presenten encadenats i que moltes vegades resulta difícil de relacionar-los amb la matèria que il·lustren. A més, acostumen a presentar-se emmarcats en un context ideal o irreal i, en conjunt, componen un mirall ben diversificat de la societat en què Llull va viure (*HLC* I: 303). Per bé que la descripció de Riquer és absolutament ajustada a nivell formal, la realitat interpretativa dels exemples lullians al *Llibre de meravelles* resulta una mica més complexa. Conceptualment, els exemples es podrien considerar –com apuntava el mateix Llull a la *Rethorica nova*– eines lògiques i retòriques al servei de la projecció de la cosmovisió i de l'estètica lulliana, lligades estretament als gèneres populars profans i emprades amb intencions alligadores, que resulten convincentes dramatitzacions del procés de comprensió espiritual (Johnston 1992: 236-237).⁵ Estructuralment, els exemples del *Llibre de meravelles* representen una xarxa secundària i complementària de sentit, basada en l'aplicació i en la demostració concretes i particulars de la doctrina abstracta i universal.

M'interessaria ara d'oferir una mostra significativa del que acabo d'exposar. En primer lloc, destacaria l'exemple titulat «El burgès gelós» del llibre primer (número 47, *OS* II: 58). En aquest cas, Fèlix planteja a Blanquerna, l'ermità que l'alliçona, les raons per què Maria va ser capaç de suportar el patiment provocat per la mort del seu fill i les raons per què no va compartir el seu sacrifici. L'ermità contesta mitjançant l'exemple següent:

Blaquerna dix que en una çiutat havia .i. burgés, lo qual era molt fort gelós de sa muller, de la qual havia un fill. La muller del burgés era dona molt casta e molt be acostumada et sobre totes coses amava son fill. Aquell burgés havia .i. nebot que molt amava, lo qual havia infamada la bona dona muller del burgés, per ço que'l burgés desamás son fill, et que'l nebot fos hereter après la mort de son oncle. .I. jorn s'esdevench que'l nebot dix ha son oncle que ell havia vist exir de la cambra de la dona un clergue, del qual havia infamada la dona muller de son oncle.

Molt fo yrat lo burgés de les paraules que son nebot hac dites e dix a son nebot aquestes paraules: «Bell nebot, si tu me ames ni si vols possehir mes riqueses après ma mort, obeyr te cové mon manament. Ve a ma muller e denant ella mit

⁵ S'ha dit que el *Blanquerna* i el *Llibre de meravelles* són el punt convencional en què s'origina el conte català, justament pels seus exemples (Annicchiarico 2003: 14). Per al paper de Llull com a iniciador de la contística catalana, cf. Picone 1985: 49-50.

la ma en lo ventre de son fill e trau-li lo cor de son ventre, per tal que per la mort de son fill muyra de tristícia e de dolor.»

Aquell mal home vench a la bona dona qui tenia son fill en sa falda, ab qui's consolava dels treballs que son marit li donava per rahó de la gelosia en que era. Lo mal home tolch a la dona son fill e denant ella mes lo coltell per lo ventre al infant e puxes hi mes sa ma e trasch lo cor del infant en la ma, lo qual gitá a la dona en sa falda. Dementre que'l mal home enaxí l'infant ausia, l'infant cridava e plorava, sa mare reguardava et a ella deya que li ajudás d'aquell mal home qui l'ausia.

Et la bona dona a son fill ajudar no podia per la gran dolor que havia, ans se meravellava com no moria. Morir volia aquella bona dona pus que son fill mort veyea. Mas per ço que la dona agués gran paciència e a Deu graýs los treballs en que's veyea, Deus no volc l'anècdota es fonamenta doctrinalment en uns motius teològics ben determinats, que h que la dona morís en aquell temps, ans la feu viure longament en treball et en dolor, p er ço que per la sua fortitut, castedat et dolor la pugués coronar en gloria de gran corona de gloria.

En principi l'anècdota es fonamenta doctrinalment en uns motius teològics ben determinats, que Llull va desenvolupar acuradament en una obra posterior titulada *Llibre de santa Maria*, escrita entre els anys 1290 i 1292. Precisament, els editors d'aquesta obra assenyalen que la concepció exemplaritzada de Maria té l'origen en la tradició exegetica de dos passatges evangèlics: la profecia de Simeó (Lluc 2, 35) i l'escena de Maria a la creu (Joan 19, 25). Aquests passatges es relacionen per elaborar la imatge cristiana de la *mater dolorosa*. La tradició oriental interpretava el sofriment de Maria com una prova de fe. L'occidental, en canvi, l'interpretava com una compassió salvífica generada per la unió entre el dolor de Maria i la passió de Crist. Aquesta idea es va generar en cercles cistercencs durant el segle XII a partir de les tesis de Bernat de Claravall, segons el qual la Verge coparticipa plenament en el dolor i en l'alegria de la passió de Crist fins a la identificació plena amb el seu fill. Aquesta idea de la compassió salvífica de la Verge es va mantenir, en general, durant tot el segle XIII (ROL XXVIII: 9-10).

De fet, en un passatge d'aquest mateix *Llibre de santa Maria* Llull il·lustra la idea ara esmentada, segons la qual el dolor i la passió de Crist es corresponen amb el dolor i la passió de Maria, amb una descripció al·legòrica que comparteix alguns motius amb l'exemple del *Llibre de meravelles*. Maria es mulla amb aigua i amb la sang de Crist, mentre una espasa (que al mateix temps és una llança) travessa el seu cor. El cos de Maria ha estat traspasat per

l'espasa del sofriment i per la llança de l'amor, l'aigua li puja fins als ulls i la fa plorar. Aquests plors són font de vida, que han de recrear tota la humanitat, gràcies a la misericòrdia i a la compassió de la Mare de Déu (ROL XXVIII: 11 i 21-26).

Al *Llibre de santa Maria*, hi ha dos altres exemples sobre la gelosia. Un es titula *El cavaller gelós* (número 64, OE I: 1192) i fa referència al tema de la misericòrdia: un cavaller gelós de la seva dona la feria per combatre aquest neguit, fins al punt que va acabar occint-la. Per una altra banda, una dona estava casada amb un cavaller exemplar, que l'estimava molt. Això no obstant, aquest cavaller era un home alegre que estimava altres dones. Per aquesta raó, la dona del cavaller va esdevenir gelosa. Per tal que el marit tornés a ella i no es fixés en altres dones, la muller li va fer beure algunes pocions i elixirs. Però la dosi subministrada fou tan exagerada que el cavaller va morir intoxicat a conseqüència d'aquests beuratges. Temps després, tant la dona com el cavaller que havien occit els respectius cònjuges es van adonar del seu error i van demanar perdó a la Verge, que els va perdonar gràcies a la seva misericòrdia. L'altre exemple, que tracta sobre el tema de la virginitat, es titula *El marit luxuriós i gelós* (número 74, OE I: 1199): una bona dona casta i devota de la Verge tenia un marit luxuriós, gelós i de mal estatge. A causa del mal comportament del seu cònjuge, la muller era temptada de realitzar follia o mals actes. Al costat d'aquesta bona dona, n'hi vivia una que era dolenta, perquè era luxuriosa. Tanmateix, aquesta mala dona luxuriosa tenia una filla que era verge per amor a Maria. La filla temia que el mal exemple de sa mare acabés sent un motiu perquè ella mateixa pequés. Per tal de vèncer la temptació, pregava cada dia a la Verge.

Actualment, gràcies a l'encara incipient Catàleg d'Exemples Lul·lians, és possible d'identificar i ubicar les vegades que Llull usa el motiu de la gelosia, per exemple, en altres textos. Així, al llibre tercer del volum segon del *Llibre de contemplació* (capítol CXXXIX, titulat «Com hom és sensible de gelosia») hi ha cinc exemples consecutius que il·lustren el tema de la gelosia. Els títols són els següents: «El cec que vagarejava pel desert» (número 216, OE II: 409), «La bona dona que no volia un marit gelós» (número 217, OE II: 410), «El vell gelós casat amb una jove» (número 218, OE II: 410), «Els marits que obliguen les esposes a mentir» (número 219, OE II: 410) i «Els bells ornaments» (número 220, OE II: 410). El primer exemple compara la figura d'un cec que intenta caminar pel desert amb la d'un gelós: l'home gelós enfosqueix la seva imaginació i el seu enteniment i, per tant, entorpeix totes les seves accions, fins al punt de ser incapaç de distingir entre veritat i mentida, i deixar-se en-

dur per l'aventura i sense cap mena de discreció. El segon exemple, en canvi, planteja una sèrie de consells per a les esposes que volen evitar la gelosia dels seus marits: en primer lloc, convé que la dona sigui amorosa, de bell semblant i que no doni motius al marit per estar gelós, i, en segon lloc, si el marit gelós la ferra o la deshonra a causa de la seva gelosia, la dona encara s'ha d'esforçar més a estimar-lo i a servir-lo, de tal manera que, a la fi, aconseguirà que deixi de ser gelós. El tercer exemple planteja el cas dels vells casats amb dones joves i belles que, de manera natural, se senten gelosos. En aquests casos, el vell marit que vulgui superar la seva gelosia ha de preuar les virtuts de la seva dona en contra dels seus possibles vicis. El quart d'aquests exemples explica la situació dels marits gelosos que, amb anterioritat, han estat infidels i han enganyat diverses dones i els seus respectius marits. Aquests marits infidels i gelosos pensen de manera natural que les seves dones fan el mateix que ells. Per això, l'única forma que tenen de vèncer la seva gelosia és pensar en la bondat que impulsa les accions de les seves dones i no pas en la maldat que ha mogut les seves pròpies accions. Finalment, el cinquè exemple planteja una sèrie de consells per evitar la gelosia: en aquest sentit, la bellesa de faiçons, els ornaments de les vestidures i el fet de pensar en les temptacions augmenten la gelosia, mentre que la lletgesa, les vestidures humils, els bons costums i els bons pensaments la combaten i l'acaben vencent.

Al llibre vuitè del *Llibre de meravelles*, hi ha un parell d'exemples que també tracten de la gelosia. El primer, molt breu, titulat «El suïcida per gelosia» (número 222: 67, *OS II*: 225), simplement il·lustra el tema de la saviesa al món, dins d'un altre exemple al·legòric que representa un diàleg entre Follia i Saviesa. El segon, titulat «El marit gelós de la seva muller» (número 402: 99, *OS II*: 322), tracta el tema de l'ànima mundanal i és força més extens: un burgès estava casat amb una dona molt bella, a qui estimava molt; però l'estimava tant que es posava molt gelós. Aquest fet meravellava al burgès, atès que no tenia cap motiu per sentir-se gelós de la seva muller, fins que es va adonar que la seva gelosia era fruit de les seves pròpies cogitacions sobre els torts que li podia fer la seva dona estimada. Aleshores, el burgès va començar a pensar en tot el bé que podia fer la seva muller, i d'aquesta manera aconseguí guarir el seu mal de gelosia.

D'altra banda, el marc narratiu de l'exemple de Llull recorda la història de Susanna recollida als fragments grecs del llibre de Daniel (13). Susanna era una dona babilònica que al vespre solia passejar amb el seu marit, Joaquim. Dos jutges ancians, que la veien cada dia, van oblidar la seva responsabilitat i van començar a covar sentiments de passió per ella. Un dia tots dos es van

posar d'acord per trobar-la a soles. Poc temps després, Susanna va anar al parc només amb les minyones i, com que no hi havia ningú, va decidir de prendre un bany. Mentre es banyava, els ancians se li van apropar i van dir a la dona que si no els concedia els seus favors l'acusarien d'haver-la vist acompanyant un jove. La dona va començar a cridar i els ancians van fer el mateix, mentre l'acusaven. L'endemà es va celebrar el judici i l'assemblea del poble va condemnar Susanna a mort. Però quan l'anaven a executar Daniel va fer veure a la comunitat que la dona havia estat calumniada pels dos jutges perquè no havia volgut satisfer els seus desigs luxuriosos.

Hi ha una anècdota semblant a la de l'exemple de Llull en el conte del *Calila e Dimna* titulat «Los papagayos acusadores». Segons explica Dimna, en una vila vivia un home força ric i molt noble anomenat Morzubem⁶ amb la seva bona, lleial i bella muller. Un servent del senyor estimava la senyora i la va requerir moltes vegades. Ella el va rebutjar i el va amenaçar. Aleshores, el servent va pensar de malmetre-la contra el marit. Per aconseguir el seu propòsit, un dia va anar al bosc i va caçar dues cries de papagai. A l'una li va ensenyar a dir: «He vist jaure el porter amb la meva senyora» i a l'altra: «Doncs jo no vull dir-ne res». Un dia que el senyor tenia hostes a casa, va mostrar els papagais als convidats i tothom va sentir les dues frases que els ocells havien après. Quan el servent va confirmar la veritat dels fets, el senyor va tenir la intenció d'ajusticiar la seva dona. Però ella es va defensar dient que tot havia estat obra d'aquest servent, a qui ella havia rebutjat tantes vegades, i que els papagais no sabien dir res més. Després de les comprovacions corresponents, tothom es va adonar de les mentides del servent. Aleshores el senyor va fer cridar el servent, que es va presentar davant d'ell amb un astor a la mà. La senyora li va demanar si ell havia estat testimoni de la seva traïció i el servent va respondre que sí. En aquest moment l'astor va emprendre el vol i li va arrencar els ulls. Finalment, Dimna diu que ha explicat aquest exemple per demostrar que els que actuen malament moltes vegades són ajusticiats en aquest món i, en acabat, en l'altre (*Calila*: 198-200).⁷

⁶ Els editors del recull oriental assenyalen que el nom es deu a una mala traducció de l'ofici del personatge: sàtrapa (*Calila*: 198, n. 102).

⁷ En un recull de miracles, la Mare de Déu ressuscita una donzella innocent que havia estat assassinada per un escuder despítat: un senyor i la seva família passaven la meitat de l'any a la ciutat i l'altra meitat en una torre al camp. Un dia els pares van marxar i van deixar la seva filla tota sola a la torre. L'escuder, que sabia que estava sola, va tornar a la torre per forçar la donzella. Quan va veure que la donzella evitava la violació i que li ho explicaria tot a son pare i, per tant, al seu senyor, va prendre el coltell i la va degollar. L'escuder es va anar a refugiar a la parròquia del seu oncle. El rector es va entristir molt i va pregar a la Verge. L'endemà la donzella reviscolada va anar a la missa que celebrava el rector, i el nebot es va penedir molt de la seva acció (*Miracles*: 99-101).

En el cas de l'exemple «El marit gelós de la seva muller» que comentem, es pot concloure que Llull es basa teològicament en la tradició exeegètica del moment, que desenvolupa des d'una perspectiva més doctrinal en una obra posterior al *Llibre de meravelles*, com és el *Llibre de santa Maria*, per bé que el marc narratiu de l'exemple sembla relacionat amb altres referents, adaptats i interpretats en funció d'aquest context, això és, augmentar el dramatisme i la intensitat del sofriment de la dona falsament acusada. La intensitat i la concreció de les influències literàries són, però, més difícils de determinar.

III

En un altre exemple, titulat *El palau que no es pot construir* del capítol dotzè (número 68, OS II: 67) del llibre primer, hi ha una operació semblant. Fèlix demana a Blaquerna les raons per les quals Déu, després de la vinguda de l'Anticrist, acabarà amb el món. L'ermità contesta mitjançant l'exemple següent:

Blaquerna dix que .i. rey hedificá un gran palau. Aquell rey ordená molts homens ha obrar longament en aquell palau. Gran fo la renda que·l rey establí ha hedificar aquell palau, et cor lo palau covenia esser molt gran en quantitat et en noblea, per açó covench que los homens qui bastien lo palau fossen molts e fossen de gran saviea e noblea. Esdevench-se que, dementre aquells hedificaven aquell palau, vengren molts mals homens qui hausiren e destroviren aquells homens qui·l palau bastien.

Aquell rey tramés homens altres a hedificar lo palau. Altra vegada foren mals homens qui aquells ausieren e destroviren et lurs bens guastaren. Molt fo lo rey indignat contra los homes qui auseyen los obrés del palau e dix que, pus sa volentat volia que·l palau s'acabás, de necessitat se covenia que la obra durás tan languament tro que·l palau fos complit, per ço que la volentat del rey agués lo compliment per lo qual volch hedificar lo palau.

El motiu del palau apareix diverses vegades en una obra anterior, el *Llibre de contemplació*. L'exemple número 11 del llibre tercer del volum segon del *Llibre de contemplació* titulat «L'home que féu un palau» (OE II: 321) planteja el mateix motiu per il·lustrar una explicació sobre la imaginació. L'exemple està al capítol CIV titulat «Com hom se pren guarda en est món quals coses són belles ne quals són leges». L'exemple explica que quan un home es vol fer un palau o un castell sempre té la intenció de fer-los bells i nobles. Abans de bastir el palau o el castell, el que ha de fer-se el palau o el castell se'ls imagina bells i no pas lleigs. A continuació, hi ha un altre exemple, «L'home que guarda belles coses del palau o del castell» (número 12, OE II: 321-322), que il·lustra la

qüestió dels fonaments de les coses. L'exemple explica que tothom té cura de les coses belles que hi ha en un palau o en un castell, com ara les pintures, els entretallaments, els murs, les torres o les barbicanes. Al mateix temps, però, cal també tenir cura de les coses lletges que basteixen i sostenen els edificis. Si no es fa així, el palau o el castell ja no serà fort i podrà ensorrar-se o ser destruït.

També al llibre tercer del volum segon del *Llibre de contemplació* hi ha un altre exemple en què apareix un palau per il·lustrar com cal pensar en Déu. L'exemple es titula «L'estranger que visita el palau del rei» (número 284, OE II: 482). Un home estrany entra al bell palau del rei per copsar i apreciar la noblesa de l'edifici, i passa d'habitació en habitació per gaudir de tots els ornaments i les bel·leses de la construcció.

Més endavant, al llibre quart del volum tercer del *Llibre de contemplació*, hi ha un altre exemple situat en un palau. Es titula «El palau del pecador» (número 196, OE II: 878) i completa l'explicació de la qüestió del deshonor a Déu i de la vanaglòria. De la mateixa manera que hom netejaria una sala bruta d'un palau i que qualsevol dona es netejaria la cara si es taqués d'alguna manera, cal netejar els pecats de l'ànima. Si no s'actua així, l'ànima en pecat és com una cambra d'un palau plena de fems.

Finalment, al mateix llibre quart del volum tercer del *Llibre de contemplació* s'explica una altra història relacionada amb un palau, que serveix per il·lustrar el tema de la contemplació de manera al·legòrica. L'exemple es titula «Les tres dames que van a un palau» (número 473, OE II: 1195-1200). Tres dames arribaren a un palau molt noble, ben edificat i amb preciosos jardins i belles fonts. A la portalada del palau hi havia, per guardar-lo, una reina que duia a la mà dreta una espasa gran i esmolada i a la mà esquerra una poma molt saborosa. A més, la reina tenia al pit un llibre de significat obscur sobre les quatre figures que expliquen la unitat i la trinitat. Quan les tres dames van arribar a la portalada van voler entrar al palau, i també pretenien prendre la poma que la reina duia a la mà esquerra, però aquesta les va aturar i les va amenaçar. Tot seguit, els va advertir que si volien accedir al palau primer haurien de llegir el llibre de les quatre figures. Així doncs, la primera dama començà a llegir el llibre, però quan la reina li va demanar si l'havia entès la dama errava la seva resposta i no podia entrar-hi. Finalment, però, considerant la reina que la dama tenia bona voluntat, la va deixar entrar al palau, malgrat que no havia encertat la resposta per poder-hi accedir. Quan la primera dama va ser dins del palau, es va adonar de la seva magnificència i magnitud. Aleshores la reina

li va tornar a donar el llibre, i les seves tres potències de l'ànima s'exalçaren fins al punt que va poder entendre les figures sobre la unitat i la trinitat. Vist això, les altres dues dames també van voler accedir al palau. Però la reina els va recordar que per fer-ho primer havien d'entendre el nombre de les figures o creure en les figures. Una de les dames, que no volia entendre-les ni creure-hi, pretenia entrar a la força al palau. Mentre combatia amb la reina, aparegué un drac negre horrible, que s'empassà la dama al seu ventre, que era ple de foc i de sofre, i se'n va tornar al bosc. Per les penes que sostenia dins del drac, la dama va entendre el nombre de les figures. Mentre era dins del drac, diverses bèsties la turmentaven. Una d'aquestes bèsties, que tenia dos peus i dos caps, li menjava el cor. Una altra bèstia sense ulls li menjava el front. Una altra, que no tenia ventre, li menjava el cos. I encara hi havia cinc bèsties més: una li menjava les orelles, l'altra els ulls, l'altra el nas, l'altra la boca i la darrera les mans. Mentre la dona patia aquests dolors i aquestes penes, un gran cuc també li corcava el cor. Per tot plegat la dama cridava, plorava i es planyia sense consol.

Mentrestant, la tercera dama romania a la portalada del palau i esguardava la reina i la seva espasa, fermada per la por que tenia d'entrar-hi. Aleshores la reina va desar l'espasa i la poma, i el seu llibre es va començar a obrir i a tancar. Això va fer recuperar cert coratge a la dama, i així va intentar de llegir el llibre de les quatre figures. Llegí i entengué la primera figura, la segona, la tercera i la quarta, i exposà el que havia comprès a la reina. En acabat, la reina entregà a aquesta dama l'espasa, la poma i el llibre i dugué la dama amb molt d'honor a l'interior del palau. Quan van ser-dins, la reina acompanyà la dama a un bell arbre, l'Arbre de lluur. Sota de l'arbre i en un bell prat seia un animal molt noble, bo i gloriós. L'animal anava vestit amb roba reial de colors blancs i vermells. Davant de l'animal, hi havia tres belles fonts: d'una sortia lluur, de l'altra una aigua clara i de la tercera una sang molt vermella. Pel cel, hi havia molts ocells, de colors blancs i vermells i altres que lluien, que cantaven davant de l'animal. Mentre la tercera dama gaudia del paisatge, es va adonar que l'animal tenia el llibre de les quatre figures que acabava de llegir. També va poder veure que els ocells que lluien bevien de la font de la lluur, els blancs de la d'aigua i els vermells de la de sang, cosa que els feia cantar cada cop més alt. Més tard, va veure la primera dama molt ricament vestida al costat de l'animal. En una mà duia una espasa més gran que la seva i a l'altra una poma més petita que la seva. Així la primera dama trobava plaer i s'adelitava en la seva espasa i la tercera en la seva poma, totes dues fent reverència a Déu gloriós.

Al llibre tercer del *Llibre de meravelles* hi ha un altre exemple titulat «El palau del rei noble» (número 17 OS II: 78), en què un palau té un paper im-

portant perquè representa metafòricament la llum com a imatge de la saviesa. El pastor que Fèlix coneix al llibre tercer li explica la història següent: un rei molt noble era il·luminat de saviesa i en el seu consell hi havia homes molt savis, justos, honrats i de bé. Aquest rei vivia en un gran palau ple de finestres, a través de les quals entrava la llum del sol que il·luminava tot el palau, de la mateixa manera que el rei il·luminava tots els seus súbdits amb els seus bons costums. Aquest rei parlava al seu poble de Déu, de la seva obra en si mateix i en les seves criatures, i de les seves virtuts, mentre tot el palau resplendia per la llum del sol i tots els homes estaven alegres. En un altre passatge del llibre vuitè del *Llibre de meravelles*, Lull refà aquest exemple, en què la imatge de la construcció d'un palau significa simbòlicament la construcció de l'Església de Déu al cel i a la terra. L'exemple es titula «El bisbe viciós i el rei» (número 112, *OS II*: 245). En aquest cas, un bisbe edificava una gran església i un gran palau. Però el bisbe va oblidar l'edifici espiritual, és a dir, que l'home ha d'edificar en la seva ànima virtuts, com l'església és edificada en amor i en caritat, i el palau en què està l'església, en enteniment i memòria (*OS II*: 354).

Més endavant, un palau reapareix de manera tangencial al *Llibre de virtuts i de pecats*, en un exemple al·legòric titulat «Els palaus d'Avarícia i d'Orgull» (número 146, *NEORL I*: 119), per il·lustrar la relació entre els pecats d'avarícia i d'acídia. En aquest cas, el dimoni, la carn i el món són comparats a cambres i a palaus, on habiten avarícia i accídia amb els seus servidors. Les persones que hi entren han d'anar en compte, tant de dia com de nit, si no volen abandonar-se als sentits, a la imaginació, a la falsedat, al perill, a la traïció i a la descortesia.

A més de la lectura espiritual òbvia, el motiu del palau podria tenir un origen llegendari, com reflecteix el dominicà Esteve de Borbó al seu recull quan dona notícia del fet que a l'Etna es construïa una fortalesa al costat de l'entrada del purgatori que era destruïda tots els dissabtes a la nit, els dilluns es prenia la construcció, i així una setmana rere l'altra (*TDMP*: 153 i 441).

De tota manera, no tinc cap mena de dubte que aquest exemple del llibre primer és una simplificació abreujada del pròleg del *Llibre de Sidrac*:

Sí que·l rey Bocius féu comensar una gran torra per hedificar una ciutat en la intrada de la terra del rey Garab, e la torra fo comensada ab gran alegre e ab gran festa, e obraren una gran partida del jorn; e, quan vench l'endeman matí, ells ho trobaren tot abatut. On sapiats que·l rey ne fo molt irat e despagat, sí que se'n deren gran maraveyla totes les gents de la host. Sobre açò lo rey féu començar a la obra, e tornar molt altivament tro a la nit, que la gent se lexà de la obra e se

n'anà reposar; e quan vench l'endemà matí, ells ho trobaren tot abatut. Lo rey se n'irasch fort. Açò li esdevench per VII meses què, aytant con ells obraven de dia, era abatut en la nit e derrocar (*Sidrac*: 3).⁸

Aquests esdeveniments creen la necessitat al rei de cercar algú que solucioni el problema, cosa que finalment dóna peu al diàleg entre el rei i el savi Sidrac que és el nus del llibre:

Si que·l rey Bocius féu ajustar tota ça gent e demanà'ls de conseyl en qual manera porà fer obrar aquela torra e aquela ciutat. E fo-li fat per conseyl que faés cercar per tota ça terra tots los devins e·ls philòsofs e·ls astronomiayres, [...] e a cap de XXV jorns foren tots aquests devant lo rey; lo nombre d'aquests foren LXXXIX (*Sidrac*: 3).

El motiu del palau també es pot trobar en un context força diferent, com és el de la prosa d'entreteniment, amb una finalitat i amb una intencionalitat semblants a les de Lull. Concretament, al *Lancelot en prosa* es reproduïx l'anècdota següent: a l'alba, Galehaut i els seus homes es dirigeixen cap a un castell proper, i quan hi arriben s'adonen que els murs i la torre s'havien ensorrat. Els homes de la zona expliquen a Galehaut que molts altres castells també s'havien esfondrat, cosa que era una de les meravelles més grans i més estranyes que havien vist mai (*Lancelot* II: 590). Aquella nit Galehaut té un somni en què veu el combat entre dos lleons (un amb corona i l'altre sense) i un lleopard. L'endemà al matí, el cavaller demana a un savi que interpreti el seu somni. Aquest explica a Galehaut que Déu ha volgut demostrar al cavaller que ha estat orgullós i que ha actuat contra la seva voluntat, raó per la qual tan bon punt Galehaut va posar els peus a la seva terra totes les fortaleses de les seves possessions es van ensorrar (*Lancelot* II: 606).

En definitiva, es comprova que Lull ha pres un motiu popular però que, al mateix temps, permet clarament una lectura espiritual, present en aquest cas en un àmbit més aviat literari –ja sigui provinent de la tradició didàctica oriental o de la romànica–, que el mallorquí refà formalment per il·lustrar, tanmateix, la mateixa idea de l'omnipotència i de la voluntat divines i la necessitat de persistir dia rere dia, tot i les dificultats quotidianes, en la construcció de l'Església de Déu, estimant-lo i coneixent-lo.

⁸ L'editor de la traducció catalana, Vincenzo Minervini, apunta que hi ha analogies entre aquesta torre i la torre de Vortigern del *Merlin* (*Sidrac*: 3, n. 5).

IV

A tall de cloenda, i tenint en compte el que s'ha exposat fins ara, es poden establir algunes hipòtesis de treball que ajuden a descriure el funcionament i la disposició de la matèria exemplar en el *Llibre de meravelles*, en particular, i en les obres més literàries i divulgatives de Llull, en general.⁹ Així doncs, la finalitat de la major part dels exemples analitzats és completar i il·lustrar la doctrina i, en segon terme, actuar de contrapunt estructural de la trama principal. Generalment, els motius es reelaboren, es reinterpreten, es refan i/o es reaprofiten en diversos passatges i obres de l'autor mallorquí. La lectura moral d'aquests exemples es dedueix de la doctrina que demostren. A diferència dels exemples d'origen oriental, els exemples lul·lians no acostumen a afectar els personatges de la trama principal. Simplement són un recurs cognitiu que forma part del mode d'aprenentatge proposat per l'autor i seguit pel protagonista de la novel·la. I, en realitat, fan possible la presentació de la doctrina d'una manera més atractiva i intel·ligible que l'Art. Així, es pot concloure provisionalment que Llull crea els seus propis exemples. Un percentatge significatiu d'aquests exemples, però, es fonamenten en motius, tipus i personatges que formen part de la tradició. Quan es dona això, Llull adapta i reelabora aquests materials segons les exigències narratives de la novel·la i els reinterpreta en funció de l'Art i del procés cognitiu representat per Fèlix, fins assimilar-los conceptualment i formalment als exemples de creació pròpia.

⁹ Per a més informació sobre els exemples lul·lians al *Llibre de meravelles*, cf. Bonillo 2008 i 2015, i *Exempla Lulliana*. Per a conclusions formals sobre els exemples dels llibres IX i X, cf. Bonillo 2004: 73-75.

Bibliografia citada i abreviatures

Fonts primàries

Apibus = Henri Platelle (ed.), *Thomas de Cantimpré. Les exemples du Livre des abeilles. Une vision médiévale* (Turnhout: Brepols, 1997).

Barlaam e Josafat = John Esten Keller i Robert White Linker (eds.), *Barlaam e Josafat* (Madrid: CSIC, 1979).

Bestiaris = Saverio Panunzio (ed.), *Bestiaris*, 2 vols. (Barcelona: Barcino, 1963-1964) ENC, A, 91-92.

Bocados de oro = Mechthild Crombach (ed.), *Bocados de oro* (Bonn: Romanisches Seminar der Universität Bonn, 1971).

Calila = *Calila e Dimna*, Juan Manuel Cacho Blecua i María Jesús Lacarra (eds.) (Madrid: Castalia, 1987).

Dialogorum = Gregori el Gran: *Diàlegs*, 2 vols. (Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1989-1991).

Dialogus = Cesari d'Heisterbarch, *Dialogus miraculorum* (Colònia – Bonn – Brussel·les: Lempertz, 1851).

Disciplina = Pedro Alfonso, *Disciplina clericalis* (Madrid – Granada: CSIC, 1948).

Dragmaticon = Guillem de Conches, *Dragmaticon philosophiae. Summa de philosophia in vulgari* (Turnhout: Brepols, 1997).

ENC = Els Nostres Clàssics (Barcelona: Barcino).

Enfant sage = Walter Suchier (ed.), *L'enfant sage* (Dresden: Max Niemeyer Verlag, 1910).

Epicteto = Óscar H. Bizzarri (ed.), *Diálogo de Epicteto y el emperador Adriano* (Vernert: Iberoamericana, 1995).

Gesta romanorum = Ventura de la Torre (ed.), *Gesta romanorum. Exempla europeos del siglo XIV* (Madrid: Akal, 2004).

LAA = Ramon Llull, *Llibre d'amic i amat* (Barcelona: Barcino, 1995), ENC.

Lais = Maria de França, *Lais* (Basil Blackwell: Oxford, 1976).

Lancelot = Yvan G. Lepage (ed.), *Lancelot du Lac*, 5 vols. (París: Librairie Général Française, 1991-1999).

- LDM* = Ramon Llull, *Libre de meravelles*, 4 vols. (Barcelona: Barcino, 1931-1934), ENC.
- LEAB* = Ramon Llull, *Libre de Evast e Blanquerna*, 4 vols. (Barcelona: Barcino, 1935-1954), ENC.
- LEAUP* = Andrew George Little (ed.), *Liber exemplorum ad usum praedicatorum* (Farnborough: Gregg, 1966).
- Libro de los engaños* = Emilio Vuolo (ed.), *Libro de los engaños e de los asayamientos de las mugeres* (Nàpols: Liguori Editore, 1980).
- Llibre de doctrina* = Josep M. Solà-Solé (ed.), *El llibre de doctrina del rei Jaume d'Aragó* (Barcelona: Hispam, 1977).
- LOC* = Ramon Llull, *Llibre d'orde de cavalleria* (Barcelona: Barcino, 1988), ENC.
- Lucanor* = Don Juan Manuel: *El conde Lucanor* (Madrid: Càtedra, 1999).
- Miracles* = Pere Bohigas (ed.), *Miracles de la verge Maria. Col·lecció del segle XIV* (Barcelona: Muntaner, 1956).
- NEORL* = *Nova Edició de les Obres de Ramon Llull* (Palma: Patronat Ramon Llull).
- NEORL I* = Ramon Llull, *Llibre de virtuts e de pecats* (1991).
- NEORL II* = Ramon Llull, *Llibre del gentil e dels tres savis* (1993).
- NEORL III* = Ramon Llull, *Llibre dels articles de la fe. Llibre què deu hom creure de Déu. Llibre contra anticrist* (1996).
- NEORL V* = Ramon Llull, *Començaments de medicina. Tractat d'astronomia* (2002).
- NEORL VII* = Ramon Llull, *Doctrina pueril* (2005).
- NEORL X* = Ramon Llull, *Libre de meravelles*, vol. I (2012).
- NEORL XIII* = Ramon Llull, *Libre de meravelles*, vol. II (2015).
- OE* = *Obres essencials de Ramon Llull*, 2 vols. (Barcelona: Selecta, 1957-1960).
- ORL* = *Obres de Ramon Llull. Edició original*, 21 vols. (Palma: Tous i Bauçà, 1905-1950).
- ORL XV* = Ramon Llull, *Libre de demostracions* (1930).
- ORL XVIII* = Ramon Llull, *Libre d'intenció. Arbre de filosofia d'amor. Oracions e contemplacions del enteniment. Flors d'amors e flors d'entelligència. Oracions de Ramon* (1935).
- ORL XXI* = Ramon Llull, *Libre de home. Libre de ànima racional. Libre dels àngels*, (1950).
- OS* = Anthony Bonner (ed.), *Obres selectes de Ramon Llull*, 2 vols. (Palma: Moll, 1998).

- Poètica* = Aristòtil: *Poètica de Aristóteles* (Madrid: Gredos, 1974).
- Racconti* = Giorgio Varanini i Guido Baldassari (eds.), *Racconti esemplari del due e trecento* (Roma: Salerno, 1993).
- Recuil* = *Recuil d'exemples moraux*, 2 vols. (París: Societé des Anciens Textes Françaises, 1979).
- Rethorica nova* = Mark D. Johnston, *Ramon Llull's New Rethoric: Text and Translation of Llull's Rethorica Nova* (Anaheim: Hermagoras Press, 1994).
- ROL XXVIII = Ramon Llull, *Raimundi Lulli Opera Latina, Tomus XXVIII, 49-52, Liber de sancta Maria in Monte Pessulano anno MCCXC conscriptus, cui Liber de passagio Romae anno MCCXCII compositus necnon brevis notitia operum aliorum incerto tempore ac loco perfectorum adnectuntur* (Turnhout: Brepols, 2003).
- ROL XXX = Ramon Llull, *Raimundi Lulli Opera Latina, Tomus XXX, 97-100, in Cypro, Alleas in Cilicia deque transmarinis veniente annis MCCCCI-MCCCII compilata* (Turnhout: Brepols, 2005).
- Scala coeli* = Joan de Gobi: *La scala coeli* (París: CNRS, 1991).
- Secreto* = Pseudo Aristòtil: *Secreto de los secretos* (Buenos Aires: Secrit, 1991).
- Sententiae* = Pere Llombard: *Libri IV sententiarum*, 2 vols. (Claras Aquas: Tipografia del Col·legi sant Bonaventura, 1916).
- Septem sapientum* = Detlef Roth (ed.), *Historia septem sapientum* (Tubinga: Max Niemeyer Verlag, 2004).
- Set savis* = Andrea Giannetti (ed.), *Libre dels set savis de Roma* (Bari: Adriatica Editrice, 1996).
- Seven sages* = Killis Campbell (ed.), *The Seven Sages of Rome* (Boston, Nova York, Chicago i Londres: Ginn and Company, 1907).
- Sidrac* = Vincenzo Minervini (ed.), *Il Libro di Sidrac. Versione catalana* (Bari: Lerici, 1982).
- Tabula* = Jean Thiébaud Welter, *La tabula exemplorum secundum ordinem alphabeti. Recueil d'exempla compilé en France à la fin du XIIIe siècle* (Ginebra: Slatkine Reprints, 1973).
- TDMP* = Esteve de Borbó, *Tractatus de diversis materiis predicabilibus* (Turnhout: Brepols, 2002).
- Tresor* = Brunetto Latini, *Llibre del tresor*, 4 vols. (Barcelona: Barcino, 1971-1989), ENC.
- Tristan* = Bérout: *Le roman en prose de Tristan. Le roman de Palamede et la compilation de Rusticien de Pise* (Nova York: Franklin, 1970).

TORL I = Ramon Llull, *Retòrica nova* (Turnhout i Santa Coloma de Queralt: Brepols i Obrador Edèndum, 2006).

Vides = Charlotte S. Maneikis i Edward J. Neugaard (eds.), *Vides de sants rosselloneses*, 3 vols. (Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1977).

Vitae fratrum = Pietro Lippini, *Storie e leggende medievali. Le Vitae fratrum de Geraldo di Frachet o. p.* (Edizioni Studio Domenicano: Bolonya, 1988).

Fonts secundàries

Annicchiarico (2003) = Annamaria Annicchiarico, *Narracions en vers catalane medievali. Appunti e materiali per una guida bibliografica* (Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 2003).

Arbona 1976 = Miguel Arbona, «Los eximplis en el *Llibre de Evast e Blanquer-na*», *SL* 20 (1976), pp. 53-67.

Artigas 2007-2008 = Miguel Marco Artigas, «La pastoreta, Félix, el llop i Bernat Metge: a propòsit de l'episodi inicial del *Llibre de meravelles*», *Revista de lengüas y literaturas catalana, gallega y vasca* 13 (2007-2008), pp. 219-226.

ATCA = *Arxiu de Textos Catalans Antics Barcelona* (1982 i ss.)

Auerbach 2002 = Erich Auerbach, *Studi su Dante* (Milà: Feltrinelli, 2002).

Badel 1975 = Pierre-Yves Badel, «Rhétorique et polémique dans les prologues des romans au Moyen Âge», *Littérature* 20 (1975), pp. 81-94.

Badia 1981a = Lola Badia, «No cal que tragats exempli dels romans», dins *Estudis de llengua i literatura catalanes III. Miscel·lània Pere Bohigas I* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981), pp. 87-94.

— 1981b = Lola Badia, «A propòsit dels models literaris lul·lians de la dona: Natana i Aloma», *Estudi General* 2 (1981), pp. 23-28.

— 1989 = Lola Badia, «Manipulacions literàries lul·lianes: de la pastorella al sermó», *Estudi General* 9 (1989), pp. 13-27.

— 1990 = Lola Badia, *La narrativa segons Llull: relats instructius de difusió universal* (Palma: Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 1990).

— 1992 = Lola Badia: *Teoria i pràctica de la literatura en Ramon Llull* (Barcelona: Quaderns Crema, 1992).

— 1996 = Lola Badia, «La ficción luliana en los orígenes de las letras catalanas», dins *Constantes y fragmentos del pensamiento luliano* (Tubinga: Verlag, 1996), pp. 59-76.

— 1997 = Lola Badia, «Scienza e letteratura nella produzione volgare di Raimon-

- do Lullo», dins *Francescanismo in volgare (secoli XII-XIV)* (Spoleto: Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 1997), pp. 245-269.
- 1999 = Lola Badia, «La literatura alternativa de Ramon Llull: tres mostres», dins *Actes del VII Congrés de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval Castelló de la Plana, 22-26 de setembre del 1997* (Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, 1999), pp. 11-32.
- 2004 = Lola Badia, «Cavalleria, rondalles i filosofia natural al capítol 29 del *Fèlix*», dins *La cultura catalana en projecció de futur. Homenatge a Josep Massot i Muntaner*, Germà Colón, Tomàs Martínez Romero i Maria Pilar Perea (eds.) (Castelló de la Plana, 2004), pp. 55-72
- 2007 = Lola Badia, «Generació o luxúria. Què diu Ramon Llull sobre el sexe?», dins *Actes del tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Girona, 2003)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007), pp. 11-32.
- 2009 = Lola Badia, «Il re che si meravigliò del volare del falco. Un appunto su Raimondo Lullo e il letterario», dins *Multas per gentes* (Pàdua: Il Poligrafo, 2009), pp. 423-430.
- 2012 = Lola Badia, «Consideraciones sobre la edición crítica el *Félix* o *Libro de maravillas*», dins *El Texto medieval: de la edición a la interpretación* (Santiago de Compostela: USC, 2012), pp. 355-370.
- Badia i Bonner 1988 = Lola Badia i Anthony Bonner, *Ramon Llull. Vida, pensament i obra literària* (Barcelona: Empúries, 1988).
- Batllori 1948 = Miquel Batllori, *Ramón Llull. Obras literarias* (Madrid: Editorial Católica, 1948).
- 1981 = Miquel Batllori (ed.), *Ramón Llull. Obra escogida* (Madrid: Alfaguara, 1981).
- 1993 = Miquel Batllori, *Ramon Llull i el lul·lisme. Obra completa*, vol. 2 (València: Tres i Quatre, 1993).
- Bauçà 1989 = Manuel Bauçà, *L'exemplarisme de Ramon Llull* (Palma: Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 1989).
- Beer 1981 = Jeanette M. A. Beer, *Narrative Conventions of Truth in the Middle Ages* (Ginebra: Droz, 1981).
- Berlioz i Polo 1998 = Jacques Berlioz i Marie Anne Polo (eds.), *Les exempla médiévaux: nouvelles perspectives* (París: Champion, 1998).

- 1999 = Jacques Berlioz i Marie Anne Polo (eds.), *L'animal exemplaire au Moyen Âge (V^e-XVe siècle)* (Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 1999).
- Berlioz, Bremond i Velay-Vallantin 1989 = Jacques Berlioz, Claude Bremond i Catherine Velay-Vallantin, *Formes médiévales du conte merveilleux* (Paris: Stock, 1989).
- Biow 1996 = Douglas Biow, *Mirabile Dictu. Representations of the Marvelous in Medieval and Renaissance Epic* (University of Michigan, 1996).
- BITECA = Vicenç Beltran i Gemma Avenosa (dirs.), *Bibliografia de Textos Catalans Antics*. University of California Berkeley. <<http://sunsite.berkeley.edu/Philobiblon/proleg.html>> (8 de novembre de 2016).
- Blamires 1992 = Alcuin Blamires (ed.), *Woman Defamed and Woman Defended. An Anthology of Medieval Texts* (Oxford: Clarendon Press, 1992).
- Blasco 2010 = Almudena Blasco, «Modelos de mujer en los sermones dirigidos a la sociedad barcelonesa del siglo XIII», *Revista de Poética Medieval* 24 (2010), pp. 77-92.
- Boehne 1975 = Patricia J. Boehne, *Dream and Fantasy in 14th and 15th Century Catalan Prose* (Barcelona: Hispam, 1975).
- Bohigas 1962 = Pere Bohigas, *El Libro español ensayo histórico* (Barcelona: Gili, 1962).
- Bonillo 2003 = Xavier Bonillo, *El paradís i l'infern segons el Llibre de meravelles de Ramon Llull* (Barcelona: Universitat de Barcelona, 2003).
- 2004 = Xavier Bonillo, «Els exemples del paradís i de l'infern del *Llibre de meravelles* de Ramon Llull», *SL* 44 (2004), pp. 53-78.
- 2005 = Xavier Bonillo, «L'estructura dels llibres del Paradís i de l'Infern al *Fèlix* de Ramon Llull», dins *Actes de les Jornades Internacionals Lul·lianes. Ramon Llull al s. XXI. Palma, 1, 2 i 3 d'abril de 2004* (Palma – Barcelona: Universitat de les Illes Balears – Universitat de Barcelona, 2005), pp. 217-233.
- 2008 = Xavier Bonillo, *Literatura al Llibre de meravelles de Ramon Llull* (Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, 2008).
- 2015 = Xavier Bonillo, «El Catálogo de Ejemplos Lulianos», dins *Magnificat*. <<https://ojs.uv.es/index.php/MCLM/article/view/4045/7172>> (8 de novembre de 2016).
- Brancaleone 2002 = David Brancaleone, «*Il libro dele bestie* di Raimondo Lullo nella versione trecentesca veneta», dins *Per Leggere i Generi della Lettura* 2 (2002), pp. 17-62.

- Brémond, Le Goff i Schmitt 1996 = Claude Brémond, Jacques Le Goff, i Jean-Claude Schmitt, *L'exemplum* (Brepols: Turnhout, 1996).
- Brummer 1979 = Rudolf Brummer, «Sobre les fonts literàries del *Blanquerna* de Ramon Llull», dins *Iberorromania* 9 (1979), pp. 1-11.
- 1981a = Rudolf Brummer, «Hi ha un model literari per al *Llibre de contemplació en Déu* de Ramon Llull?», dins *Estudis de llengua i literatura catalanes III. Miscel·lània Pere Bohigas I* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981), pp. 79-86.
- 1981b = Rudolf Brummer, «La importància de la novel·la *Blanquerna* de Ramon Llull en les literatures europees de l'Edat Mitjana», *Randa* 19 (1986), pp. 137-141.
- Bultot 1982 = Robert Bultot (ed.), *Les genres littéraires dans les sources théologiques et philosophiques médiévales* (Lovaina: Munk Olsen, 1982).
- Butinyà 1996 = Júlia Butinyà, «El cor del *Llibre de meravelles* lul·lià», *Revista de Filologia Romànica* 13 (1996), pp. 89-106.
- Cabré 2005 = Miriam Cabré, «La manera pus fina: los *Exemplis*, *Faules* o *Istòries* en los *Verses Proverbials* de Guillem de Cervera», dins *Actas del IX Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval* (La Corunya: Toxosoutos, 2005), pp. 543-558.
- Cabré, Ortín i Pujol 1988 = Lluís Cabré, Marcel Ortín i Josep Pujol, «Conèixer e haver moralitats bones», *SL* 28 (1998), pp. 139-167.
- Cacho Blecua 1998 = Juan Manuel Cacho Blecua, «Del *exemplum* a la *estoria* ficticia: la primera lección de Zifar», dins *Tipología de las formas narrativas breves románicas medievales*, Juan Paredes i Paloma Gracia (eds.) (Granada: Universidad de Granada, 1998), pp. 209-236.
- Caldentey 1943 = Miquel Caldentey, «Principio fundamental de la mariología luliana. Notas sobre el primado absoluto y universal de Jesucristo y María», *Verdad y Vida* 1 (1943), pp. 113-124.
- Chimento 2001 = Francesca E. Chimento, *Il libro di Dio nel Llibre de meravelles. Ramon Llull e la teologia cristiana* (Palerm: Università degli Studi di Palermo, 2001-2002). Tesi de llicenciatura.
- 2002 = Francesca E. Chimento, «Alcune riflessioni sul *Libre de meravelles* di Raimondo Lullo», dins *Contrarietas. Saggi sui saperi medievali*, Musco, Alessandro (ed.), (Palerm: Officina di Studi Medievali, 2002), pp. 17-29.
- Copeland 1991 = Rita Copeland, *Rhetoric, Hermeneutics, and Translation in the Middle Ages. Academic Traditions and Vernacular Texts* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991).

- Corti 1978 = Maria Corti, «Structures idéologiques et structures sémiotiques au XIIIe siècle», *Travaux de Linguistique et Littérature* 16, 1 (1978), pp. 93-105.
- Crane 1890 = Thomas Frederick Crane, *The exempla or illustrative stories from the sermons vulgares of Jacques de Vitry* (Londres: Folklore Society, 1890).
- Curtius 1976 = Ernst Robert Curtius, *Literatura europea y Edad Media latina* (Madrid: Fondo de Cultura Económica, 1976).
- Dahan 1980 = Gilbert Dahan, «Notes et textes sur la poétique au Moyen Âge», *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge* 55 (1980), pp. 171-239.
- Davy 1988 = Marie-Madeleine Davy, *Il simbolismo medievale* (Roma: Edizioni Mediterranee, 1988).
- De Bruyne 1946 = Edgar De Bruyne, *Études d'esthétique médiévale* (Bruges: De Tempel, 1946).
- Domínguez 2001 = Fernando Domínguez, «El discurso luliano sobre María», dins *Gli studi di mariologia medievale. Bilancio storiografico. Atti del I Convegno Mariologico della Fondazione Ezio Franceschini. Parma 7-8 novembre 1997* (SISMEL: Edizioni del Galluzzo, 2001), pp. 277-303.
- 2007 = Fernando Domínguez, «Una lectura del *Llibre de meravelles* como ars praedicandi», *Caplletra* 43 (2007), pp. 131-160.
- Domínguez, Villalba i Walter 2002 = Fernando Domínguez, Pere Villalba i Peter Walter (eds.), *Arbor Scientiae. Der Baum des Wissens von Ramon Llull* (Turnhout: Brepols, 2002).
- Dorfman 1969 = Eugene Dorfman, *The Narreme in the Medieval Romance Epic. An Introduction to narrative structures* (Toronto: University of Toronto Press, 1969).
- Dronke 1985 = Peter Dronke, *Fabula Explorations Into the Uses of Myth in Medieval Platonism* (Leiden: Brill, 1985).
- Dubost 1991 = Francis Dubost, *Aspects fantastiques de la littérature narrative médiévale (XIIe-XIIIe siècles)*, 2 vols. (Paris: Honoré Champion, 1991).
- Dubuis 1973 = Roger Dubuis, *Les Cent nouvelles nouvelles et la tradition de la nouvelle en France au Moyen Âge* (Grenoble: Presses Universitaires de Grenoble, 1973).
- Durán 1973 = Armando Durán, *Estructura y técnicas de la novela sentimental y caballeresca* (Madrid: Gredos, 1973).
- Exempla Lulliana* = Xavier Bonillo (dir.), *Exempla Lulliana*. <<http://blogscat.com/fjbh/>> (maig del 2015).

- Faral 1913 = Edmond Faral, *Recherches sur les sources latines des contes et romans courtois du Moyen Âge* (Paris: Champion, 1913).
- 1982 = Edmond Faral, *Les Arts poétiques du XIIe et du XIIIe siècle* (Ginebra i Paris: Slatkine i Champion, 1982).
- Ferlampin-Acher 2003 = Christine Ferlampin-Acher, *Merveilles et topique merveilleuse dans les romans médiévaux* (Paris: Honoré Champion, 2003).
- Ferrante 1975 = Joan M. Ferrante, *Woman as Image in Medieval Literature from the Twelfth Century to Dante* (Nova York: Columbia University Press, 1975).
- Flutre 1962 = Louis-Fernand Flutre, *Table des noms propres avec toutes leurs variantes: figurant dans les romans du Moyen Âge écrits en français ou en provençal et actuellement publiés ou analysés* (Poitiers: Centre d'Études Supérieures de Civilisation Médiévale, 1962).
- Fradenburg 2001-2002 = L. O. Aranye Fradenburg, «Passare il tempo. La storicità del *romance* medievale», dins *Il romanzo I.*, Franco Moretti (ed.), (Torí: Einaudi, 2001-2002), pàg. 227-248.
- Frye 1982 = Northrop Frye, *The Great Code. The Bible and Literature* (Londres, Melbourne i Henley: Routledge i Kegan Paul, 1982).
- Galent-Fasseur 2002 = Valérie Galent-Fasseur, «Une solitude active: l'ermite e ses émules dans les romans de Raymond Lulle», *SL* 42 (2002), pp. 27-48.
- Galmés 1990 = Salvador Galmés, *Escrits sobre Ramon Llull* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990).
- Garnier 1989 = François Garnier, *Le langage de l'image au Moyen Âge* (Paris: Le Léopard d'Or, 1989).
- Gayà 1979a = Jordi Gayà, *La teoría luliana de los correlativos* (Palma: Impresos Lope C. San Buenaventura, 1979).
- 1979b = Jordi Gayà, «Els exemples lul·lians: noves referències a la influència àrab», *SL* 23 (1979), pp. 206-211.
- 1980 = Jordi Gayà, «Sobre algunes estructures literàries del *Libre de Meravelles*», *Randa* 10 (1980), pp. 63-69.
- Gisbert 2004 = Eugènia Gisbert, «*Metaforice loquendo*: de l'analogia a la metàfora en els *Començaments de medicina* de Ramon Llull», *SL* 44 (2004), pp. 17-52.
- González 1998 = Roberto J. González Casanovas, *La novela ejemplar de Ramon Llull: Interpretaciones literarias de la misión* (Madrid: Júcar, 1998).
- Graf 1984 = Arturo Graf, *Miti, leggende e superstizioni del Medio Evo* (Milà: Arnaldo Mondadori, 1984).

- Grant 2001 = Edward Grant, *Le origini medievali della scienza moderna* (Torí: Einaudi, 2001).
- Grimalt 2002 = Josep A. Grimalt, «Notes sobre les fonts del *Llibre de les bèsties* de Ramon Llull», *Randa* 48 (2002), pp. 37-46.
- Hauf 2002 = Albert G. Hauf, «Sobre l'*Arbor exemplificalis*», dins Fernando Domínguez, Pere Villalba i Peter Walter (eds.), *Arbor Scientiae. Der Baum des Wissens von Ramon Llull* (Turnhout: Brepols, 2002), pp. 303-342.
- Heller 1997 = Kerstin Heller, *Ramon Llull der Gedankliche aufbau seines Werkes «Felix oder das Buch der Wunder»* (Berlín: Freien Universität Berlin, 1997). Tesi doctoral.
- Hentsch 1975 = Alice A. Hentsch, *De la littérature didactique du Moyen Âge s'adressant spécialement aux femmes* (Ginebra: Slatkine Reprints, 1975).
- Hillgarth 1991 = Jocelyn N. Hillgarth, *Readers and Books in Majorca, 1229-1550*, 2 vols. (París: Centre National de la Recherche Scientifique, 1991).
- 1998 = Jocelyn N. Hillgarth, *Ramon Llull i el naixement del lul·lisme* (Barcelona: Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998).
- 2001 = Jocelyn N. Hillgarth, *Diplomatari lul·lià: documents relatius a Ramon Llull i a la seva família* (Barcelona: Universitat de Barcelona, 2001).
- HLC = Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana*, 4 vols. (Barcelona: Ariel, 1964).
- Huchet 1984 = Jean-Charles Huchet, *Le roman occitan médiéval* (París: Presses Universitaires de France, 1984).
- Jacobi 1999 = Klaus Jacobi (ed.), *Gespräche lesen. Philosophische Dialoge im Mittelalter* (Tubinga: Verlag, 1999).
- Jauss 1985 = Hans Robert Jauss, «I generi minori del discorso esemplare come sistema di comunicazione letteraria», dins *Il racconto nel Medioevo*, Mice-langelo Picone (ed.), (Bolonya: Il Mulino, 1985), pp. 53-72.
- 1989 = Hans Robert Jauss, *Alterità e modernità della letteratura medievale* (Torí: Bollati i Bosinghieri, 1989).
- Johnston 1992 = Mark D. Johnston, «Exemplary Reading in Ramon Llull's *Llibre de meravelles*», *Forum for Modern Language Studies* 28 (1992), pp. 235-250.
- Kelly 1966 = Douglas Kelly, «The Scope of the Treatment of Composition in the Twelfth and Thirteenth-Century Arts of Poetry», *Speculum* 41 (1966), pp. 261-278.
- 1991 = Douglas Kelly, *The Arts of Poetry and Prose* (Turnhout: Brepols, 1991).

- Lacarra 1979 = María Jesús Lacarra, *Cuentística medieval en España: los orígenes* (Saragossa: Universidad de Zaragoza, 1979).
- 1985 = María Jesús Lacarra, «Strutture e tecniche della narrativa castigliana: l'inserimento di racconti», dins *Il racconto nel Medioevo*, Micangelo Picone (ed.), (Bolonya: Il Mulino, 1985), pp. 205-230.
- Lacarra i López Estrada 1993 = Maria Jesús Lacarra i Fernando López Estrada, *Orígenes de la prosa* (Madrid: Júcar, 1993).
- Le Goff 1985 = Jacques Le Goff, «L'exemplum», dins *Il racconto nel Medioevo*, Micangelo Picone (ed.), (Bolonya: Il Mulino, 1985), pp. 95-109.
- 2002 = Jacques Le Goff, *Il meraviglioso e il quotidiano nell'Occidente medievale* (Bari i Roma: Laterza, 2002).
- 2003 = Jacques Le Goff, *L'immaginario medievale* (Bari i Roma: Laterza, 2003).
- Lecouteux 1998 = Claude Lecouteux, *Au-delà du merveilleux. Essai sur les mentalités du Moyen Âge* (París: Presses Universitaires de Paris-Sorbonne, 1998).
- Lecoy de la Marche 1886 = Albert Lecoy de la Marche, *La chaire française au Moyen Âge* (París: 1886).
- Lefèvre 1954 = Yves Lefèvre, *L'Elucidarium et les lucidaires* (París: E. De Boccard Éditeur, 1954).
- Liborio 1991 = Mariantonia Liborio (ed.), *Le forme del romanzo medievale. La descrizione* (Nàpols: Istituto Universitario Orientale, 1991).
- Llinarès 1964 = Armand Llinarès (ed.), *Raymond Lulle. Le livre des bêtes. Version française du xve siècle* (París: Klincksieck, 1964).
- 1968 = Armand Llinarès, *Ramon Llull* (Barcelona: Edicions 62, 1968).
- 1970 = Armand Llinarès, *Livre d'Evast et de Blaquerne* (París: Presses Universitaires de France, 1970).
- 1971 = Armand Llinarès, «Theorie et pratique de l'allegorie dans le *Libre de contemplació*», *SL* 15 (1971), pp. 5-34.
- 1973 = Armand Llinarès, «Remarques sur les formes du symbolisme lullien», *Traza y Baza* 3 (1973), pp. 27-44.
- 1975 = Armand Llinarès, «La presencia de Ramon Llull en Francia», *SL* 19, (1975), pp. 107-115.
- Llull DB = Anthony Bonner (dir.), Base de Dades Ramon Llull, Centre de Documentació Ramon Llull (Universitat de Barcelona), <<http://orbita.bib.ub.es/llull>> (8 de novembre de 2016).

- Longère 1997 = Jean Longère (ed.), *Historia occidentalis. Tableau de l'Occident au XIIIe siècle* (París: Éditions du Cerf, 1997), pp. 7-58.
- Marsan 1974 = Rameline E. Marsan, *Itinéraire espagnol du conte médiéval (VIIIe-XIe siècles)* (París: Librairie C. Klincksieck, 1974).
- Martín 1996 = Llúcia Martín, *La tradició animalística en la literatura catalana medieval* (València: Generalitat Valenciana, 1996).
- 2003 = Llúcia Martín, «On pus escura és la semblança, pus altament entén l'enteniment qui aquella semblança entén». Ramon Llull i el didactisme científicoteològic del *Llibre de meravelles*», *Randa* 50 (2003), pp. 25-39.
- Martines 1995 = Vicent Martines, *Els cavallers literaris: assaig sobre literatura cavalleresca catalana medieval* (Madrid: UNED, 1995).
- Masip 1999 = Laura Masip, *Ermittans a la literatura medieval* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999).
- Maulu 2013 = Marco Maulu, «Ramon Llull e la scrittura allegorica nel *Libre de les bèsties*». *Rhesis* 4/2 (2013), pp. 251-276.
- Méla 1983 = Charles Méla, «Romans et merveilles», dins *Précis de Littérature Française du Moyen Âge*, Daniel Poirion (ed.), (París: PUF, 1983), pp. 214-235.
- Miquel i Planas 1914 = Ramon Miquel i Planas (ed.), *Llegendes de l'altre temps. Viatge al Purgatori de sant Patrici. Visions de Tundal y de Trictelm. Viatge d'en Pere Portes a l'Infern* (Barcelona: Biblioteca catalana, 1914).
- Montoya 1981 = Jesús Montoya, *Las colecciones de milagros de la Virgen en la Edad Media: el milagro literario* (Granada: Universidad de Granada, 1981).
- Montoya i Riquer 1998 = Jesús Montoya i Isabel de Riquer, *El prólogo literario en la Edad Media* (Madrid: UNED, 1998).
- Moretti 2001-2002 = Franco Moretti (ed.), *Il romanzo*, 3 vols. (Torino: Einaudi, 2001-2002).
- Morse 1991 = Ruth Morse, *Truth and Convention in the Middle Ages. Rhetoric, Representation and Reality* (Cambridge – Nova York – Port Chester – Melbourne – Sidney: Cambridge University Press, 1991).
- Moya 2000 = Pablo César Moya, *Los siervos del demonio. Aproximación a la narrativa medieval* (Madrid: UNED, 2000).
- Murphy 1974 = James J. Murphy, *Rhetoric in the Middle Ages. A History of Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance* (Berkeley – Los Angeles – Londres: University of California Press, 1974).

- Oliver 1904 = Miguel Oliver, «A propósito del *Félix de meravelles*», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* 10 (1904), pp. 290-292.
- Pabst 1972 = Walter Pabst, *La novela corta en la teoría y en la creación literaria. Notas para la historia de su antinomia en las literaturas románicas* (Madrid: Gredos, 1972).
- Paredes i Gracia 1998 = Juan Paredes i Paloma Gracia (eds.), *Tipología de las formas breves románicas medievales* (Granada: Universidad de Granada, 1998).
- Payen i Diekstra 1975 = Jean Payen i Frans N. M. Diekstra, *Le roman* (Turnhout: Brepols, 1975).
- Pépin 1987 = Jean Pépin, *La tradition de l'allégorie de Philon d'Alexandrie a Dante* (París: Études Augustiniennes, 1987).
- Perarnau 1985 = Josep Perarnau, «La traducció castellana medieval del *Llibre de meravelles* de Ramon Llull», *ATCA* 4 (1985), pp. 7-60.
- Petit 1985 = Aimé Petit, *Naissances du roman. Les techniques littéraires dans les romans antiques du XIe siècle*, 2 vols. (París – Ginebra: Champion – Slatkine, 1996).
- Picone 1985 = Michelangelo Picone, *Il racconto* (Bologna: Il Mulino, 1985).
- 1992 = Michelangelo Picone (ed.), *L'enciclopedismo medievale* (Ravenna: Longo Editore, 1992).
- Pring-Mill 1991 = Robert Pring-Mill, *Estudis sobre Ramon Llull* (Barcelona: Curial – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991).
- Ramis 1991 = Pedro Ramis «*Llibre de les bèsties: el príncipe y la sociedad*», *SL* 85 (1991), pp. 149-165.
- Rashed 1976 = Amina Rashed, *Raison et métaphore selon Raymond Lulle*, 2 vols. (París: Université de Paris III, 1976). Tesi doctoral.
- Richard 1981 = Jean Richard, *Les récits de voyages et de pèlerinages* (Turnhout: Brepols, 1981).
- Rico 1970 = Francisco Rico, *El pequeño mundo del hombre* (Madrid: Castalia, 1970).
- Riquer 1968 = Martí de Riquer, *La leyenda del graal y temas épicos medievales* (Madrid: Editorial Prensa Española, 1968).
- 1985 = Martí de Riquer, «Il racconto cortese in Catalogna», dins Michelangelo Picone, *Il racconto* (Bologna: Il Mulino, 1985), pp. 275-298.
- Rodríguez Velasco 1999 = Jesús Rodríguez Velasco (ed.), *Castigos para celosos. Consejos para juglares* (Madrid: Gredos, 1999).

- Rouse i Rouse 1974 = Richard Rouse i Mary Rouse, «Biblical Distinctions in the Thirteenth Century», *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge* 41 (1974), pp. 27-37.
- Rubió i Balaguer 1985 = Jordi Rubió i Balaguer, *Ramon Llull i el lul·lisme. Obres de Jordi Rubió i Balaguer, II* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985).
- Sansone 1963 = Giuseppe Sansone, *Studi di filologia catalana* (Bari: Adriatica Editrice, 1963).
- Schib 1969 = Gret Schib, *La traduction française du Livre de meravelles de Ramon Llull* (Schaffhausen, 1969). Tesi doctoral.
- Schmitt 1985 = Jean-Claude Schmitt, *Prêcher d'exemples* (Paris: Stock, 1985).
- Segre 1984 = Cesare Segre, «Un genere letterario poco noto: il viaggio allegorico-didattico», dins *Symposium in honorem prof. M. de Riquer* (Barcelona: Universitat de Barcelona – Quaderns Crema, 1984), pp. 383-401.
- 1990 = Cesare Segre: *Fuori del mondo. I modelli nella follia e nelle immagini dell'aldilà* (Torí: Einaudi, 1990).
- Smalley 1972 = Beryl Smalley, *Lo studio della Bibbia nel Medioevo* (Bologna: Il Mulino, 1972).
- Stevens 1973 = John Stevens, *Medieval Romance. Themes and Approaches* (Londres: Hutchinson University Library, 1973).
- Stierle 1972 = Karlheinz Stierle, «L'histoire comme exemple, l'exemple comme histoire: contribution à la pragmatique et à la poétique des textes narratifs», *Poétique* 10 (1972), pp. 176-198.
- Tadié 1982 = Jean-Yves Tadié, *Le roman d'aventures* (Paris: PUF, 1982).
- Taylor 1995 = Barry Taylor, «Some Complexities of the *Exemplum* in Ramon Llull's *Llibre de les bèsties*», *The Modern Language Review* 90, 3 (1995), pp. 646-658.
- 2009 = Barry Taylor, «Don Juan Manuel, lector de la literatura sapiencial: preceptiva y modelo», *Revista de Poética Medieval* 23 (2009), pp. 135-150.
- 2010 = Barry Taylor, «Los libros de materia predicable: ¿obras de referencia o lectura privada», *Revista de Poética Medieval* 24 (2010), pp. 211-224.
- THEMA = Jacques Le Goff (dir.), *Thesaurum exemplorum medii aevi*. Groupe d'Anthropologie Historique de l'Occident Médiévale: <<http://gahom.ehess.fr/index.php?page=map>> (8 de novembre de 2016).
- Thiébaux 1974 = Marcelle Thiébaux, *The Stag of Love. The Chase in Medieval Literature* (Ithaca i Londres: Cornell University Press, 1974).

- Thiolier-Méjean 1996 = Suzanne Thiolier-Méjean, *Une belle au bois dormant médiévale: Frayre de joy et Sor de plaser* (Paris: Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 1996).
- Thomasset 1982 = Claude Thomasset, *Une vision du monde à la fin du XIIIe siècle. Commentaire du dialogue de Placides et Timéo* (Ginebra: Droz, 1982).
- Varvaro 1968 = Alberto Varvaro, *Struttura e forme della letteratura romanza del medioevo* (Nàpols: Liguori, 1968).
- 1992 = Alberto Varvaro, «Note su Ramon Llull, narratore», dins *Atti del Convegno Internazionale Ramon Llull; il lullismo internazionale, l'Italia. Napoli, 30 e 31 marzo, 1 aprile 1989. Annali Sezione Romanza XXXIV* (Nàpols: Istituto Universitario Orientale, 1992), pp. 199-207.
- 2002 = Alberto Varvaro, «I romanzi della Romania medievale», dins *Il romanzo III*, 3 vols. (Torino: Einaudi, 2002), pp. 33-56.
- Viera 1990 = David J. Viera, «Exempla in the *Libre de Sancta Maria* and Traditional Medieval Marian Miracles», *Catalan Review* 4 (1990), pp. 221-231.
- Vincensini 2000 = Jean-Jacques Vincensini, *Motifs et thèmes du récit médiéval* (Paris: Nathan, 2000).
- Von Perger 1999 = Misha Von Perger, «Vorläufiges Repertorium philosophischer und theologischer Prosa-Dialoge des lateinischen Mittelalters», dins *Gespräche lesen. Philosophische Dialoge im Mittelalter*, Klaus Jacobi (ed.) (Tubinga: Verlag, 1999), pp. 435-494.
- Welter 1973 = Jean-Thiébaud Welter, *L'exemplum dans la littérature religieuse et didactique de Moyen Âge* (Ginebra: Slatkine Reprints, 1973).
- Yacine 2008 = Tassadit Yacine, «Ramon Llull y las fábulas cabileñas», *Quaderns de la Mediterrània* 9 (2008), pp. 305-309.
- Yates 1985 = Frances Yates, *Assaigs sobre Ramon Llull* (Barcelona: Empúries, 1985).
- Ysern 1999 = Josep Antoni Ysern, «Exempla i estructures exemplars en el primer llibre del *Fèlix*», *SL* 39 (1999), pp. 25-54.
- Zink 1985 = Michel Zink, *La subjectivité littéraire. Autour du siècle de saint Louis* (Paris: PUF, 1985).
- Zumthor 1972 = Paul Zumthor, *Essai de poétique médiévale* (Paris: Éditions du Seuil, 1972).
- 1995 = Paul Zumthor, *La misura del mondo* (Milà: Il Mulino, 1995).

Paraules clau

Llull, *exempla*, *Llibre de meravelles*, gelosia, palau

Key words

Llull, *exempla*, *Llibre de meravelles*, jealousy, palace

Resum

Estudi comparatiu d'alguns exemples de Ramon Llull a partir de dos motius concrets: el de la gelosia i el del palau.

Abstract

Comparative study of some Ramon Llull's examples on two concrete subjects: the jealousy and the palace.